

BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK KURAMI BAĞLAMINDA KİŞİLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ**

An Outlook on The Concept of Personality in The Context of ‘Five Factor Personality Theory’

Kasım TATLILIOĞLU***

Özet

Psikolojide kişilik, kapsamı en geniş kavramlardan birisidir. Kişiliğin, çok sayıda kuramcı tarafından tanımı yapılmıştır. Bu yüzden, kişilik kelimesinin bütün kuramcıların ve teorisyenlerin üzerinde anlaştığı bir tanımlanması yoktur. Her kuram ve her teorisyen kişiliği farklı bakış açılarıyla tanımlamaya çalışmıştır. Bu durumun nedeni, kişilik kavramının, çok yönlü ve karmaşık bir kavram olması ve insan davranışlarıyla ilgili çok sayıda özelliği çağrıştırmasıdır. Ruhbilimciler, kişiliği; bireyin kendine özgü ve ayrıca davranışlarının bütünü olarak görürler ve tanımlarlar. Bu bağlamda, kişilik psikolojisi, insanların kendilerine özgü davranış, duygu ve düşünce biçimleriyle ilgilenir. Bireylerde gözlemlenen birçok kişilik özelliği olmasına rağmen araştırmalar sonucu bulunan Beş Faktör Kişilik Modeli (Büyük Beşli) oldukça yararlı bir sınıflama olmuş ve kişilik kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kişiliğin çekirdekleri yaşamın ilk yıllarında atılır. 6. yaştan sonra ana çizgileri belirir, ancak son biçimini alması gençlik çağının sonuna doğru olur. Kişiliğin biçimlenmesinde en önemli çevresel etken ailedir. Aile içinde yaşamın ilk yıllarında bebeğe gösterilecek sevgi, sıcaklık ve yakınlık, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması onun temel güven duygusunu kazanmasında önemli etkiye sahiptir. Kişilik bireyin çevresiyle sürekli etkileşimi ve uyum çabası sonucu oluşur. Kişiliğin oluşumunda genetik ve çevresel etkiler doğum anından itibaren iç içe geçerler. Devamlı olarak içten ve dıştan gelen uyarıcıların etkisi altında olan kişiliğin oluşmasında kalıtım, aile yaşamı, aile dışındaki yaşam koşulları, toplumun beklentileri ve öğrenilmiş özellikler gibi çok çeşitli etkenler rol oynamaktadır.

Bu çalışmada, Beş Faktör Kişilik Modeli'ne göre kişilik kavramı gelişimsel bağlamda ele alınarak incelenmiştir. Bu amaçla literatür taraması yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kişilik; nevroz; benlik saygısı; kalıtım; gelişim.

* Bu çalışma, T.C. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde, Doç. Dr. M. Engin Deniz danışmanlığında 30.07.2010 tarihinde tamamlanmış olan, “Farklı Öz-Anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Öz-Saygı, Karar Verme Stilleri ve Kişilik Özelliklerinin Değerlendirilmesi” adlı doktora tezinin II. Bölümünden uyarlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, kasimtatlili@hotmail.com

Abstract

In psychology, personality is one of the most extensive concepts. Personality has been defined by many theorists. Therefore, personality hasn't an exact definition by which theorists agree on. Each theory and theorist has tried to identify different perspectives of personality. The reason for this matter results from its being a versatile and complex issue and also it's reminiscent of a number of features regarding human behaviors. Psychologists regard and define personality as a unique and a set of behaviors of the individual. In this context, psychology is concerned with human unique behaviors, emotions and way of thinking. Although there are many personality traits observed in individuals, Five Factor Model of personality (Big Five), coming out after researches, has been a very useful classification and has brought a new perspective to the concept of personality. The core of entity takes shape in the very first years of life. After the age of 6, the main lines of age appear, but its final shape rises by the end of the youth era. In the formation of personality, the most important environmental factor is family. Love, warmth and intimacy shown to the baby and satisfying his physical and psychological needs in the first years of life have a significant impact in winning his sense of basic trust. Personality develops as a result of individual's continuous effort for interaction, and effort to adopt to environment. From the moment of birth, genetic and environmental influences are intertwined in the formation of personality. Various factors such as heredity, family life, living conditions out of family, expectations of society, learned abilities have importance in the formation of personality which is constantly under the influence of internal and external stimuli.

In this study, the concept of personality based on the Five Factor Theory of Personality has been examined in developmental context. Literature review has been conducted for this purpose.

Keywords: *Personality; neuroticism; self-esteem; inheritance; development.*

Giriş

İnsanlığın varoluşundan bu yana kişilik üzerinde çeşitli görüş ve düşünceler ileri sürülmüştür. Kişilik alanında son 30 yıla göz attığımızda, en büyük tartışmaların kişiye karşın duruma ağırlık veren (person-situation) yaklaşımlar arasında olduğu görülmektedir. Bazı kuramcılar bireysel farklılıklarda kişilik özelliklerinin önemini vurgulayıp bu özellikleri yapılaştırmaya ilişkin modeller önerirken, bazı araştırmacılar kişilik özelliği yaklaşımına eleştiriler getirmiş ve davranışın belirlenmesinde durumsal özelliklerin önemini vurgulamışlardır (Sevi, 2009).

Kişiliğin tarifindeki zorluk, kişilik kavramının genel çerçevesinin çok geniş olması ve ancak bu genellik içinde kişi hakkında yargılara varılabilmesi

zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Kişi çok çeşitli ve farklı düzeyde niteliklere sahip olduğundan, bu niteliklerin hepsini bir arada ölçmek mümkün olmamaktadır (Özgüven, 1998). Devamlı olarak içten ve dıştan gelen uyarıcıların etkisi altında olan kişiliğin oluşmasında kalıtım, aile yaşamı, aile dışındaki yaşam koşulları, toplumun beklentileri ve gerektirdikleri, öğrenilmiş özellikler gibi çok çeşitli etkenler rol oynamaktadır (Aktaş, 2006). Belirlilik, bütünlük ve olgunluk olmaksızın kişilikten bahsedilemez. Bu üç nitelik, çocuktan beklenilemez ve beklenmemelidir de, çünkü bunlar onu çocukluğundan edecektir (Jung ve diğ., 2005). Modern teknolojinin ve ülkeler arası yakın ilişkilerin bir sonucu olarak dünya her gün çok daha küçük bir hal almakta ve insanların davranış ve kişilikleri de hızla değişmektedir (Jung-Soo, 2003). Kişiliğe dair yapılan çalışmalar, bütün insan davranışlarının gözlemlenmesi ve bunların sınıflara ayrılmasıyla başlamıştır. Böylelikle kişilik tiplerinin tasvir edilmesi kolaylaşmıştır (Şenyuva, 2007). Kişiliğin, genetik ve yapısal faktörlerden etkilenerek şekillendiği belirtilirken, erken çocukluk döneminde çocuk ebeveyn ilişkisinin ve sosyal çevrede önemli bir role sahiptir. Kişiliği anlamak için, bir kimsenin sadece davranışlarına bakmak yeterli değildir. Pek farklı gözükten bir hareket, yaygın ve ortak bir kaynaktan ileri gelmiş olabilir. Kişilik gelişimi, yüksek derecede bir istikrar ve yine aşağı yukarı, aynı derecede bir değişiklik kapasitesi göstermektedir (Jersild, 1978).

Kişilik Kuramlarından Beş Faktör Kişilik Kuramı'na göre, bu 5 etmen açıklık, Sorumluluk, Dışadönüklük, Uyumluluk ve Duygusal denge'dir (İngilizce'de Openness, Conscientiousness, Extraversion, Agreeableness, Neuroticism olarak bilinir ve kısaca OCEAN olarak geçmektedir). Bunlara aynı zamanda "Beş Etmen Modeli" (BEM) de denir.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, kişilik kuramlarından Beş Faktör Kişilik Kuramı bağlamında kişiliğin oluşumu, gelişimi ve diğer kişilik kuramlarından farkı incelenmiştir. Çok sayıda kişilik kuramı ortaya çıkmış olup, her biri kişiliği kendi bakış açısına göre açıklamaya çalışmış ve çok sayıda kişilik özelliği ortaya koymuşlardır. Beş Faktör Kişilik Modeli (Galton, Allport, Cartell vb.) ise diğer kişilik kuramlarından farklı olarak, kişiliği beş özelliğe toplamış ve insan kişiliğini beş özelliğe göre açıklamaya çalışmıştır. Bu alanda son zamanlarda epey bir çalışma yapılmıştır. Beş Faktör Kişilik Modeli (Büyük Beşli) oldukça yararlı bir sınıflama olmuş ve kişilik kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu çalışmada Beş Faktör Kişilik Modeli ele alınarak diğer kişilik

kuramlarından farkı ortaya konmuştur.

3. Çalışmanın Kavramsal Çerçevesi

3.1. Kişilik Kavramı

3.1.1. Kişiliğin Tanımı

Kişilik kavramı, çok yönlü bir kavram olduğundan ve insan davranışlarıyla ilgili çok sayıda özelliği çağrıştırmamasından dolayı, oldukça fazla tanımı yapılmıştır (Kültür, 2006). Kişilik kelimesinin bütün teorisyenlerin üzerinde anlaştığı bir tanımlanması yoktur. Her teorisyen ve her kuram, farklı bakış açılarıyla kişiliği tanımlamaya çalışmıştır. Açık bir şekilde kişiliği tanımlayan teorisyenlerin başında Allport (1897–1967) gelmektedir. Allport 1937’de yayınladığı “Kişilik” kitabında kişiliği; “bireyin çevreye yapacağı uyumu belirleyen psikofiziksel sistemlerin, bireyin kendi içindeki dinamik organizasyonları” olarak tanımlamıştır.

Kişiliğin bir çok tanımı yapılmış olup, bu tanımlardan bazıları şunlardır: Kişilik kuramcılarında Burger (2006) kişiliği, “bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler”; Özkalp ve diğ., (2002) “bireylerin çeşitli durumlardaki özel davranımlarda ifadesini bulan yapısal ve dinamik özelliklerinin tümü; Yanbastı (1990) “sosyal becerilerin toplamı; Atkinson ve diğ., (2000) “bir kişinin fiziksel ve sosyal ortamıyla etkileşme tarzını tanımlayan, düşünce, duygu ve davranışın ayırt edici ve karakteristik örüntüleri”; Özgüven (1998) “bireyin psikobiyolojik yapı ve sisteminin bireye özgü dinamik bir organizasyonu ve bu organizasyonun çevre ile etkileşiminin bir ürünü”; Güney (2000) “bireyin davranış ve düşünme biçimlerinin, ilgilerinin, ruhsal durumlarının, yeteneklerinin organize olmuş bir bütünleşmesi durumu”; Akman ve Erden (1998) “bireyi diğer kişilerden ayıran, bireye özgü ve tutarlı olarak gösterilen davranış özellikleri; Sullivan (1953) “insan yaşamını karakterize eden yinelenen ve sürekliliği olan kişiler arası durum; İstengel (2006) “bireyin zihinsel ve bedensel özelliklerinde görülen farklılıklar; Senemoğlu (2004) “bireyi başkalarından ayıran; bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı özelliklerin bütünü”; Köknel (1989) “bir insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümü”; Cüceoğlu (1991) kişiliği, bireyin iç ve dış çevresiyle kurdugu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi”; Yaşar (2006) ise kişiliği, “insanın fikri, hissi, sosyal ve moral değerlerinin bir sentezi” olarak tanımlamışlardır.

3.2. Kişilikle İlişkili Kavramlar

3.2.1. Karakter (character)

Karakter, kişiliğin ahlaki yönünü belirten, birtakım değer yargılarının benimsenmesi ile gelişen ve kişiliğin sürekli tutarlı, kalıplaşmış özelliklerini göstermek için kullanılan bir kavramdır (Gençoğlu, 2006). Allport'a göre karakter; kişinin davranışlarının değerlendirilmesinde göz önüne alınan törel standartlar ve değerler sistemidir. Bu nedenle karakterin etik bir kavram olduğu söylenebilir. Ahlaki değerlere bağlanma ve bu bakımdan kararlı ve oldukça sabit bir davranış gösterme hali daha çok kişiliğin karakter bütünlüğünde toplanır. Dürüstlük, övünme, cömertlik ve fedakarlık gibi kişilik özellikleri toplum tarafından iyi veya kötü olarak yorumlandıkları için karakteristik özellikler olarak kabul edilir. Karakter gelişimi için bir eksiklik olan düşük benlik yönetimi, bütün kişilik bozukluğu olan kişilerde bulunan ortak bir özelliktir.

3.2.2. Mizaç / Huy (temperament)

Mizaç, bireyin duygusal yaşamına ait, çabuk kızma, öfkelenme, neşelenme gibi özellikleri olarak tanımlanmaktadır (Ersanlı, 2005). Mizaç ya da huy, kişiliğin duygusal yönünü açıklayan bir kavramdır Göz rengi, ten rengi, boy gibi özelliklerde genetik etkilerin rolü çok belirgindir. Ancak kişiliğin gelişmesinde kalıtsal etkenlerin rolü çok daha karmaşıktır. Mizaç, ferdin duygusallık ve hareketlilik özelliklerini temsil eder ve halk arasında huy olarak da adlandırılır (Kulaksızoğlu, 1999; Güney, 2000). En sık kullanılan mizaç tanımı, mizacın duygular üzerine temellenmiş alışkanlık ve becerilerin birleşmesinin altında yatan güdü, çağrışım ve duyum süreçlerine karşılık gelmektedir (Cloningers, Svrakic ve Przybeck, 1993; Akt: Şenyuva, 2007). Cloninger ve ark., (1991)'na göre mizaç kişiliğin, kalıtımsal olarak geçen, gelişimsel olarak sabit olan, duygusal temelli ve sosyo-kültürel öğrenmeden etkilenmeyen kişilik içerikleri olarak kabul edilmektedir. Mizaç alanları çocukluktan erişkinlik dönemine değişmezlik göstermekte, farklı kültürel yapılarda tutarlılık göstermekte genetik faktörler sıklıkla mizaç tipini belirlemektedir (Akt: Sevi, 2009).

3.2.3. Yetenek/kabiliyet (capability)

Yetenek, kişiliği oluşturan üçüncü önemli katman olup, zihinsel ve bedensel olmak üzere iki gruba ayrılır: Birincisi, **Zihinsel yetenek**, bireyin belirli ilişkileri kavrayabilme, algılayabilme, analiz edebilme ve sonuca varabilme gibi zihinsel özellikleri; ikincisi, **Bedensel yetenek ise**, insanların

doğuştan getirdiği ve zamanla geliştirdiği özelliklerin tümüdür. Yürüme, ayakta durma, koşma, görme, renk ayırma, derinliği fark etme, tat ve koku hissetme, el-kol-ayak gibi organları belli bir koordinasyon içerisinde kullanma gibi özellikler, bedensel yeteneğin en önemlilerindedir (Zel, 2001).

3.2.4. Benlik (ego)

Benlik, bireyin kendine bakışından oluşmakta ve bireyin davranışını tespit eden değerlerin, amaçların ve ideallerin bir organizasyonudur. Kişilik ise, benlik ve kimlik kavramlarını da içinde taşıyan bireye ait bütün ayrıntı özelliklerdir (Öztürk, 1997). Üre ve Yılmaz (1997)'a göre benlik, “kişinin kendini nasıl görüp, nasıl değer biçtiği; Kulaksızoğlu (1999)'na göre, “bireyin kendini algılamasına ve değerlendirmesine ilişkin görüşler”; Özgan (2006)'a göre, “insanın kendi kişiliğine ilişkin kanıların toplamı”; Bock (2001)'a göre ise, “kişinin, kendi algısının nesnesi olarak kendini görmesi” dir. Benlik zamanla yerleşik hale gelir (çoğu kez kişiye özgü yollarla) ve yavaş yavaş duygusal tatminin bir kaynağı olur. Benlik kavramı ve kendine saygı çocuğun toplumsal-bilişsel gelişmesinde önemli etmenlerdir. Kişinin benlik kavramı, kendisi ile ilgili birçok gözlemden oluşmuştur. Genellikle kendilerinin başarısız olduğunu düşünen öğrencilerin kendine saygıları düşük olurken, kendilerini başarılı olarak gören öğrencilerin kendilerine saygıları yüksek olmaktadır (Ortakale, 2008). Benlik birçok psikolojik haller, izlenim ve duygulardan meydana gelmektedir. Yine kendisine dair sahip olduğu görüşleri, kendi özellikleri, kabiliyetleri, toplumda oynamakta olduğu rolleri, yetişme tarzını ve sahip olduğu imkanları da içine alır. Bundan başka, kendi şahsi görüşü ve inancı, kanaatleri, kendi değer yargılarını da kapsamaktadır (Jersild, 1978).

3.3. Kişiliğin Gelişimi

Kişiliğin çekirdekleri yaşamın ilk yıllarında atılır; 6. yaştan sonra ana çizgileri belirir, ancak son biçimini alması gençlik çağının sonuna doğru olur. Kişilik bireyin çevresiyle sürekli etkileşimi ve uyum çabası sonucu oluşur. Güvenç (1982)'e göre, temel kişilik yapısı, yalnızca emzirme, kundağa sarma gibi bir takım tekniklerle değil de, anne-baba ile çocuğun yakın eğitim çevresinin çocuğa karşı takındığı ortak tutumlarla oluşurken; Öztürk (1997)'e göre, insanda evrimsel (filojenetik) gelişme ile ilgili olan olgunlaşma (maturation) ve öğrenme ile ilgili olan bireyleşme–toplumsallaşma süreçleri birbirini etkileyerek kişilik gelişir. Bireyler içinde buldukları toplumdaki, toplumun kültürel özelliklerinden etkilenmekte ve içinde doğup büyüdüğü ve

yaşadığı toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır (Deniz,1997).

3.4. Kişiliğin Oluşmasına Etki Eden Faktörler

3.4.1. Kalıtım ve Bedensel Yapı Faktörleri

Kalıtım, kişiliğin oluşumunda son derece önemli bir etkidir. Gelişimin her evresinde kalıtımın etkilerini görebiliyoruz. Araştırmacılar, bazı kişilik özelliklerinin genetik yapıdan etkilendiğini saptamışlardır. Beden yapısı, fiziksel görünüş, zihinsel kapasite ... gibi özellikler, kalıtım yoluyla getirdiğimiz özelliklerdir. İnsan hayatını etkileyen en önemli iki temel değişkenden birisi kalıtım, diğeri ise içinde yaşadığı çevrenin etkileridir. Genetik etkenler, fiziksel özellikleri, fiziksel özellikler de kişilik özelliklerini etkilemektedir (Kulaksızoğlu, 1999:109; Güney, 2000; Şimşek ve diğ., 2003).

3.4.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Bireysel davranışlarımızın çoğunda yaşadığımız çevredeki hakim kültürün yansması vardır (Kulaksızoğlu, 1999). Bütün insanlar, kalıtım ve çevre şartları arasındaki karşılıklı etkileşme sonucunda meydana gelen gelişmeyle birlikte olgunlaşarak belirli bir kişilik özelliğini kazanırlar. Çevre şartları içerisinde insanları en çok etkileyen faktör, bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel özellikleridir. Bu etkilenme neticesinde standart davranışlara sahip olular (Aktaş, 2006). Sosyo-kültürel çevre, genellikle birbirine benzer nitelikli davranış kalıplarının ortaya çıkmasını da sağlayan önemli bir faktördür. Toplumun, bireyleri hayatın ilk yıllarından itibaren olduğu gibi değilde olması gerektiği gibi davranmaya itmesi, böyle bir ortamda büyüyen bireylerin, açık, içten, samimi ve girişimci kişilikler geliştirmeleri güç olmaktadır (Yılmaz, 1998; Eroğlu, 2004).

3.4.3. Sosyal Yapı ve Sosyal Sınıf Faktörü

Bireyin içinde bulunan sosyal sınıfın durumu onun kişilik özelliklerini son derece etkilemektedir. Sosyal araştırmacılar toplumu, ekonomik durumları, meslekleri ve eğitim düzeylerine göre sosyal sınıflara ayırırlar. Bu ayırım üç şekilde yapılmaktadır: Ayırımlardan birinde toplum, orta ve alt sosyal sınıflar şeklinde düşünülmektedir. Toplumsal yaşamda, belirli bir kültürel yapı içinde farklı alt kültürler olduğuna, değişik sosyal gruplar bulunduğuna göre bu alt kültürel özelliklerin de ayrı ayrı kişilik tipleri doğuracağı kabul edilmelidir. İnsanlar sosyal yaşamları boyunca, birçok sosyal grubun içine girerler veya yer alırlar. Bunun en önemli belirleyicisi sosyal sınıf faktörüdür. Bütün bunlar bireyin kişiliğinin oluşmasında ve değişmesinde etkili unsurlardır (Güney, 2004; Aktaş, 2006).

3.4.4. Aile Faktörü

Kişiliğin biçimlenmesinde en önemli çevresel etken ailedir. Aile özel davranımların kazandırılmasında rolü olan övgü ve cezaların kaynaklandığı ve kullanıldığı başlıca ortamdır. Çocuklar hem genel birtakım tutumları, hem de özel bazı davranımları, ana-babayı örnek alarak öğrenirler. Sistem teorisi, biyolog L.V. Bertalaffy tarafından geliştirilmiştir. Aile içindeki etkileşim, sosyal ve psikolojik bir etkileşim olmanın yanı sıra genetik bir etkileşim olma özelliği de taşır. Sağlıklı aile sistemi, aile üyelerinin kendilerini yolunda başarılı oldukları sistemdir. Aile sistemini bir örümcek ağındaki iplerin birbirini etkilemesi gibi düşebiliriz. Bir çok aile, aile hayatı süresince hem sağlıklı hem sağlıksız süreçler içerir. Ev ortamındaki uyaranların yetersizliği, ihmalkar anne-baba tutumları ve kronik şiddete maruz kalma ailelerin sosyo-ekonomik durumları ile yakından ilişkili olup çocukların mental ve ruhsal gelişimini etkilemektedir. Kişiliğin gelişiminde aile ve çocuk etkileşimi çok önemli bir etkiye sahiptir (Özkalp ve diğ., 2002; İstengel, 2006; Kültür, 2006).

3.4.5. Coğrafi ve Fiziki Faktörler

Fertlerin kişilik oluşumunda etkili diğer faktörler üzerinde, özellikle de o toplumun kültürü ve antropolojik yapısı üzerinde coğrafyanın etkileri çok bilinen bir husustur. Bu bağlamda kıyı kesiminde yaşayan insanlarla, kara bölgelerinde, ova yerlerde ya da dağlık yörelerde, sıcak ya da soğuk iklimlerde yaşayanların birbirlerinden coğrafi farklılıklardan ileri gelen kişilik farklılıklarının bulunduğunu söylemek mümkündür (Zel, 2001).

3.4.6. Diğer Faktörler

Kişiliğin oluşumunda sadece kalıtımsal, kültürel, yapısal, ailevi ve coğrafi faktörlerin etkisi yoktur. Bunların dışında kitle iletişim araçları, yetişkinler grubu ve doğum sırasının da etkileri mevcuttur. Alfred Adler'e göre bireyin doğum sırası da kişilik üzerine etkilidir. Bu kurama göre, ilk doğan çocuk daha zeki ve yetenekli olacak, daha kolay sosyal ilişkiler kuracaktır. Bireyin kişilik gelişiminde başlıca psikolojik ihtiyaçları şunlardır: Sevgi ihtiyacı, ait olma isteği, bağımsızlık ihtiyacı, başarılı olma ihtiyacı, takdir edilme ihtiyacı, kendi gözünde kendisinin bir değer taşıdığını anlama ihtiyacı ve hayatı tümü içinde kavrayan bir felsefe ihtiyacıdır.

3.5. Kişilik Kuramlarından “Beş Faktör Kişilik Modeli / Büyük Beşli” (Big five)

Son yıllarda psikologlar kişilik değerlendirmesinin ortak bir tanımı olarak Beş Faktör modelinin ortaya çıkmasına tanık olmuşlardır. Beş Faktör modeli kişiliğin beş genel boyutunu ve bunların içerdiği özgül kişilik özelliklerini hiyerarşik bir sıralama içinde vermektedir. Beş faktör modelinin altında yatan temel varsayım, insanların gösterdikleri bireysel farklılıkların dünyadaki bütün dillerde kodlanacağı, konuşma diline sözcükler halinde yansıtacağı ve bu sözcüklerden yola çıkarak insanın kişilik yapısını kapsayacak bir sınıflamanın oluşturulabileceğidir. Farklı dillerin hepsi insan niteliklerinin aynı tiplerini tanımlayan terimleri içerir (Sevi, 2009).

Goldberg ve arkadaşlarının Beş faktör modeli üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda beş treyt (trait/kişisel özellik) ele alınmıştır. Bu beş treyt (trait); “dışa dönüklük, uyumluluk, özdisiplin, nörotizm ve deneyime açıklık”tır. Dışa dönüklük; sosyal, konuşkan, iyimser, hareketli olarak; uyumluluk; yardımsever, yumuşak kalpli, affedici, doğru sözlü olarak; özdisiplin; çalışkan, güvenilir, disiplinli, dakik, düzenli olarak; nörotizm; endişeli, sinirli, duygusal, güvensiz, hipokandriak olarak; açıklık (deneyime açıklık), meraklı, yaratıcı, hayal gücü kuvvetli olarak tanımlanmaktadır (Şenyuva, 2007). Goldberg ve arkadaşları tarafından oluşturulan “Beş Faktör Modeli”ne göre, dışa dönüklük boyutundan yüksek skorlar alanların histriyonik ve narsistik kişilik bozukluğuna; bu boyutta düşük skorlar alanların çekingen ve şizoid kişilik bozukluğuna sahip olması olasıdır. Düşük özdisiplin skoruna sahip olanlarda ise antisosyal kişilik bozukluğu, uzlaşılabilirlik boyutundan düşük skorlar alanlarda paranoid, antisosyal ve narsistik kişilik bozukluğunun görülmesi söz konusu iken uzlaşılabilirlik boyutundaki yüksek skorların ise bağımlı kişilik bozukluğu ile ilişkili olduğu düşünülmüştür (Costa ve McCrae 1989; Akt: Şenyuva, 2007).

Kişilik ile ilgili birçok görüş ortaya atılmıştır. Beş faktör kişilik kuramı bu farklı görüşleri bir çatı altında bütünleştirmiş görünmektedir. Yapılan çalışmalar kişilik ile ilgili çalışmaların beş faktörde derlenebileceğini göstermiştir. Bu faktörler dışadönüklük, duygusal denge/nevrotizm, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık/kültür olarak birçok kültürler arası çalışmada doğrulanmıştır. Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde uyarılma ve ölçek geliştirme çalışmalarına rastlanmaktadır.

Yapılan araştırmalarda, Türk dilinde 235 adet sıfat kişilik özelliklerinin belirlenmiştir. Türkiye’de Costa ve McCrae (1987) tarafından geliştirilen ve

Türkçeye uyarlaması yapılan (Gülgöz, 2002) NEO-PI-R ile Somer ve ark. (2000) tarafından geliştirilen Beş Faktör Kişilik Envanteri (5FKE)'nin dışında patolojik olmayan bireylerin kişilik yapılarını ölçebilecek kişilik testi bulunmamaktadır (Bacanlı, İlhan & Aslan, 2009).

3.5.1. Büyük Beşli Kişilik Faktörleri

3.5.1.1. Duygusal Tutarsızlık / Nörotisizm –Unstability/ Duygusal Tutarlılık (Emotional Stability)

Duygusal dengesizlik bir kişinin yaşadığı endişe, kızgınlık, sıkıntı, düşünmeden hareket etme, güvensizlik ve depresyonu ifade eder. Nevrotik eğilim belirtileri olan kişiler, kronik yorgunluk, baş ağrısı, uyuyamama, görme güçlükleri, iştahsızlık vb. gibi çeşitli psikosomatik belirtilerin birinden ya da birkaçından şikayetçidirler. Bu kişiler duygusal çatışmalarını genellikle fiziksel yollarla ifade etmektedirler. Ayrıca, nevrotik eğilimler, benliğini olduğu gibi kabul edememe, mükemmeliyetçi olma, eleştiriye açık olmama gibi davranışları da içerir. Nevrotik eğilimler puanının yüksek olması, bu tür belirtilerin azlığını, düşük olması ise çokluğunu gösterir. Duygusal dengesizlik kişilik boyutu, genellikle, endişeli, güvensiz, korumacı, gergin ve kaygılı bir durumu ifade eder. Bu tür karakter özellikleri bireylerin iş ve aile yaşamında daha fazla çatışma yaşamalarına ve dolayısıyla daha fazla stres yaşamalarına neden olabilir. Bunun yanında nörotisizmin boyutunun yalnızca olumsuz duyguları değil, aynı zamanda bunlara eşlik eden, karmaşık düşünce ve davranışları da kapsadığı belirtilmektedir. MacDonald, aktif-olumlu duyguların dışadönüklükle ilgili görünürken, aktif-olumsuz duyguların nörotisizm ile bağlantılı görüldüğünü belirtmektedir (Mete, 2006).

Güleç (2006)'e göre, Nevrotik kişilik bozukluğu, gerçeği değerlendirme yeteneğinin bozulmadığı, ciddi bir antisosyal davranış bozukluğunun olmadığı, daha ziyade psikososyal stres faktörleriyle ilişkili olarak ortaya çıkan ruhsal bozukluklardır. Bu boyut, sinirliliği duygusal tutarlılığa yansıtmaktadır. Kişinin sinirli olup olmaması, kendine güven derecesi, kuruntulu olması, mahcup olması ve endişeli olması gibi özellikler bu boyutun kapsamındadır. Ayrıca korku, üzüntü, öfke ve suçluluk gibi negatif duygulara genel bir eğilimi ve psikolojik sıkıntılara karşı duyarlılığı olan kişiler bu boyut içinde yer almaktadır. Düşük sinirliliğe veya yüksek duygusal tutarlılığa sahip kişiler sakin, kendinden emin ve genellikle kontrollüdür. Buradan hareketle, nevrotiklik düzeyi yüksek insanlar, düşük olan insanlara göre günlük olaylar

karşısında daha sık stres yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Adler (1983)'e göre, nörotik süreç, toplumsal uyumdan yoksun, sağduyuya ters bilişsel sürecin en fazla ağırlık taşıdığı bir olguyu temsil eder. Nevrozun ise sürekli etkinlik gösteren bir aşâğılık duygusu olduğunu kabul eder. Birçok araştırmacı, depresyon, anksiyete ve stresin genel duygusal problemler olduğunu bununla birlikte bu problemlerin çeşitli yollarla açığa çıktığını, bazı durumlarda geri çekilme ve izole olma, bazı durumlarda ise aşırı hareketlilik ve gerginlik semptomlarının görüldüğünü, bu üç kavramın birbirinden farklı olmalarına rağmen, aralarında orta düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (Akın & Çetin, 2007).

Nevrotik belirtileri olan kişiler, kronik yorgunluk, baş ağrısı, uyuyamama, görme güçlükleri, iştahsızlık vb. gibi çeşitli psikosomatik belirtilerin birinden ya da birkaçından sikâyetçi olabilirler. Nevrotik kişiler, duygusal çatışmalarını genellikle fiziksel yollardan ifade etmektedirler. Ayrıca, nevrotik eğilimliler benliğini olduğu gibi kabul edememe, mükemmeliyetçi olma, eleştiriye açık olmama gibi davranışlarında gösterirler (Özgüven, 1992). Nörotik davranışların sebebini; Freud, Bilinçaltına atılan malzemeler ve bilinçaltı süreçlerle; Jung; ihmal edilmiş bilinçdışı süreçler (kişisel bilinç dışı ve ortak bilinç dışının ego tarafından reddi); Adler; insanlar güçsüz duygularını aşırı ödünlediklerinde; Horney; ideal benlik ile gerçek benlik örtüşmediğinde nevrotik davranışların ortaya çıkacağını söylemişlerdir. Algılama bozuklukları nevrotik insanı ayıran bir başka yöndür. Nevrotikler olayları diğer insanlar gibi değerlendirmezler, görüşlerine uymayan olayları görmezlikten gelirler. Bu davranışları dış dünyanın beklentilerine ve yaşam sorunlarına karşı geliştirirler (Yanbastı, 1990).

Freud (1936)'a göre, nevrotik güvensizlik, genellikle içgüdülerden gelen bir tehlike sonucu oluşur. Birey farkında olmadan kendine zarar getirecek bir faaliyette bulunmaktan korkar. Ona göre nevrotik güvensizlik, Ego'nun İd ve Süper Ego arasındaki çatışma nedeni ile çaresizliğe düşmesidir. Ana-baba, çok defa, kendi nevrozları yüzünden, çocuğa gerçek-samimi bir sevgi ve sıcaklık veremezlerse, çocuk, çevresini güvenilmez, yalancı, değer bilmez, adaletsiz, kıskanç ve şefkatsiz olarak algılar ve çocukta güvensiz bir kişilik ortaya çıkar (Akt: Kasatura, 1989).

3.5.1.2. Dışadönüklük-İçedönüklük (Extroversion-Introversion)

Bu boyut, kişilerin ne kadar sosyal, aktif, kararlı, konuşkan ve girgin olduğunu, ayrıca insanları ve büyük grupları ne kadar sevdiklerini

göstermektedir. Fazla dışa dönük tipler genellikle mutlu, enerji dolu, sempatik ve sevimli kişilerdir. Düşük dışa dönük tipler ise, genellikle bu özellikleri göstermezler ama sosyal kişiler de değildirler. Bir grup araştırmacının gözlemediğine göre “içedönükler soğuk değil çekingen, izleyici değil bağımsız, uyuşuk değil ağır adımlı insanlardır” (Aktaş, 2006). Dışa dönük kişiler atılgan, aktif, konuşkan, şen şakrak, iyimser ve enerjiktirler; eğlence ve hareketten hoşlanırlar. Dışadönüklerin pozitif ve enerjik özellikleri daha çok çatışma ve kolaylıklarla ilgilidir. Daha yüksek enerji potansiyeli sayesinde, dışadönükler verilen zamanda daha fazla tasarı üretebilir ve içedönüklere göre daha az yorgunluk hissi duyabilirler. Araştırmacılara göre, dışadönükler daha fazla pozitif etkiye, daha fazla pozitif olay beklentisine ve daha güçlü tepkiye ve içedönüklerden daha fazla enerjiye sahiptirler (Mete, 2006). Olumlu duygularla dışadönüklük arasındaki ilişkiyi doğrulayan araştırmalar beş temel kişilik faktörünün kapsamını netleştirmektedir. Neşeli, istekli, arkadaşça gibi enerjik olumlu duyguların ağırlıklı olarak dışadönüklük ve ikincil olarak da yumuşak başlılık/uzlaşılabilirlik faktörlerinden yük alırken, cömert ve sıcak gibi daha ılımlı, olumlu duyguların, ağırlıklı olarak yumuşak başlılıktan ve ikincil olarak dışadönüklükten yük aldıklarını belirtmektedirler.

Eysenck göre, dışadönük bireyler, sosyal, çeşitli gruplara ve eğlence partilerine katılmayı seven, çok sayıda arkadaşına sahip olan, kendi başarılarına kalmayı, okumayı ve yalnız ders çalışmayı sevmeyen kişilerdir. Heyecan ve coşkuyu tercih eden, tehlikeli durumlara atılmaktan çekinmeyen, ani karar verip atak davranabilen, şaka yapmaktan ve konuşmaktan hoşlanan kimselerdir. Kolay iletişim kurarlar, kolay arkadaş edinirler, geçimli, iyimser, gülmeyi-güldürmeyi seven insanlardır. Genellikle değişiklikten hoşlanırlar, kaygısız, kayıtsız ve sıkıntısızdırlar fakat kolay sinirlenip kendini kaybedip, duygularını kontrol etmede ve kendilerini engellemede her zaman başarılı değildirler.

İçedönük kişiliğe sahip olan bireyler ise, daha çok kendi başarılarına kalmayı tercih eden, çekingen, mahcup, sessiz, ciddi, dış gerçeklikten çok iç gerçekliğe yönelimli, içe kapanık iç gözlem yaparak kendi kendilerini inceleyen, insanlardan çok kitaplardan hoşlanan, çok yakın ve özel arkadaşları dışında diğer insanlara karşı mesafeli davranan, ihtiyatlı kimselerdir. Bu insanlar ilerisi için plan yapmayı, konuşmadan önce düşünmeyi, harekete geçmeden önce enine boyuna düşünmeyi, heyecanla yapılan ani hareketlerden kaçınmayı tercih ederler. Heyecanı ve coşkuyu sevmezler. Günlük yaşamın

olağan sorunlarını çok ciddiye alır ve düzenli yaşamdan hoşlanırlar. Duygularını çok sıkı denetlerler ve nadir olarak öfkeye kapılıp saldırgan davranışlarda bulunurlar (Burger, 2006).

3.5.1.3. Gelişime Açıklık – Gelişmemişlik (Intelligence/Openness to Experience – Unintelligence)

Açıklık; kendimizi ifade edebilme, fikirlerimizi izah edebilme, verileri açıkça ve doğru bir şekilde iletebilme, görüşlerimizi ve eylem önerilerimizi açıkça belirtebilme kabiliyetidir. Diğer insanların bizimle işbirliği yapmalarına imkan sağlar.

Bu beş faktör modelinde araştırmacıların üzerinde en az uzlaşmaya vardıkları faktördür. Digman ve Inouye; Peabody ve Goldberg (1992), bu faktörü zeka olarak isimlendirirken; Norman kültür, McCrae ve Costa ise gelişime açıklık olarak; Cattell, değişkenlerin tanımlarını oluştururken, kişilerin kendi ya da tanıdıkları tarafından derecelenen zeka ve ölçülen zekanın aynı olduğundan hareket ederek, zeka ile ilgili terimleri ölçeklerinden çıkarmış ve gerçek bir zeka testi geliştirmiştir. Aktif imgelem, estetik duyarlılık, iç duygulara duyarlılık, çeşitliliği tercih, entelektüel merak ve bağımsız yargı bu kişilik özelliğinin öğelerindedir (Akt: Mete, 2006).

Bu boyut araştırmacılar arasında en karmaşık olarak nitelendirilen boyuttur. Genelde hassas, esnek, yaratıcı, kültürlü, entelektüel olma ve sanatsal düşünme gibi özellikleri içerir. Bu özelliklere sahip bireyler özellikle değişim yaşayan örgütlerde yaratıcılıkları ile oldukça fonksiyonel fayda sağlarlar. Açıklık boyutu düşük olan kişiler ise daha gelenekseldir ve yeni bir şey dense dahi bilineni yeğlerler (Burger, 2006).

Gençoğlu (2006) üniversite öğrencilerinin iyimserlik düzeylerinin sosyal ilişkilerini etkileyebileceği düşüncesiyle kurulan “Üniversite öğrencilerinin iyimserlik düzeyleri yükseldikçe sosyal ilişki düzeyleri anlamlı olarak yükselmektedir” denencesi araştırma bulgularına göre doğrulanmıştır. İyimserlik düzeyi yüksek olan bireyler kendi iç dünyalarındaki olumlu havayı sosyal ilişkilerine yansıtarak daha etkili ve güçlü temeller üzerine oturtulmuş bir insan ilişkileri modeli oluşturabilirler. Mete (2006), öğretmenlerin kişilik özellikleri ile iş tatminleri arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırmasında, “öğretmenlerin kişiliklerinde en fazla yeniliklere açık olmaya rastlanırken, duygusal dengesizlik en az rastlanan özelliktir” yargısını elde etmiştir.

3.5.1.4. Yumuşak Başlılık / Uzlaşılabilirlik - (Agreeableness - Hostility) Hırçnmlık/Antagonizm

Bu boyut, bireyin kişisel yönelme düzeyini etkilemektedir. Uyumlu insan arkadaşça davranır, birlikte çalışmayı sever, kibardır, hoşgörü sınırı geniştir, güven vericidir ve yumuşak kalplidir. Bu tip yöneticiler astlarını iyi motive eder, onların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çalışırlar ve iyi iletişim kurarlar. Düşük uyumluluğa sahip kişiler ise diğerlerinin maksatlarında şüpheli ve işbirlikçilik yerine rakip olmayı tercih eden kişilerdir (Burger, 2006).

Yumuşak başlılık boyutunda yüksek puan alanlar yumuşak kalpli, iyi huylu, güvenli, yardımsever, bağışlayıcı, saf ve dürüst olarak tanımlandı. Bu boyutta düşük puan alan kişiler kötümser, kaba, güvensiz, işbirliğine kapalı, intikamcı, merhametsiz, sınırlı ve çıkarıcı olarak tanımlandı. Bireyin duygularını anlatması, bunu karşısındaki kişinin anlamasını sağlaması, onun duygularını anlayıp yorumlaması, çözümlenmesi ve duygularını kontrol etmesi günlük yaşamda oldukça önemlidir (Şahin, 1999). Yumuşak başlılık daha az kişiler arası çatışmaya daha fazla iş ve aile çatışmasını azaltıcı desteğe neden olur. Şu halde, yumuşak başlılıkla çatışmanın da negatif bağıntılı olması beklenebilir Kabul edici bireyler işlerinde daha başarılıdır ve iş arkadaşları veya ailelerinden daha fazla duygusal destek görürler. Ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalarda yumuşak başlılık boyutu adı altında tanımlanan kişilik özelliklerinin, Türk dilindeki kişilik özelliklerini tanımlayan sıfatlarla karşılaştırdığı zaman bu boyutla oldukça bağılantılı faktörler bulunduğunu görmekteyiz (Mete, 2006). Son yıllarda duygusal zeka kavramı; kişilik gelişimi ve çalışma hayatı gibi alanlarda önemini giderek arttırmakta olup, sosyal yaşamı mantıksal zekadan daha iyi bir düzeyde yordamakta ve psikolojik uyumla ilgili olması duygusal zekanın önemini arttırmaktadır. Bireyin duygularını tanınması, yönetmesi kişinin yaşam kalitesini ve yaşam doyumunu arttırmaktadır. Dede (2009)'a göre uyumluluk, diğer insanlarla makbul ölçüde anlaşmak ve memnuniyet verici ve hoşnut edici ilişkiler kurabilme becerisidir.

Araştırma sonuçları da göstermektedir ki, duygusal zeka, akıl sağlığı, psikolojik iyi olma ve yaşam doyumunu ile pozitif ilişki göstermektedir. Bireyin duygularındaki düzensizlik kişilerarası ilişkilerin bozulmasına, kaygı artışına ve ruhsal bozukluklara neden olur ve yaşam doyumunu olumsuz etkilemektedir. İnsanlar duygularını diğer bireylerle paylaştığı, hissettiği ve sosyal ilişkilere girdiği sürece mutlu olur psikolojik doyum sağlar. Kişi benliğini, kişiliğini

tanıdıkça ve düşünceleri ile duygularının farkında oldukça, bu doyum artacak ve yaşamın diğer alanlarını da olumlu etkileyecektir (Tümkaya ve diğ., 2008). Bu faktörün olumlu ucunda nazik, ince, saygılı, güvenli, esnek, açık kalpli ve merhametli gibi özellikler bulunmaktadır. Kişinin kendilik algısını etkilediğine ve sosyal tutumlar geliştirmenin yanısıra, bir yaşam felsefesi geliştirmekte de etkili olduğuna işaret edilmektedir (Somer ve diğ., 2002).

3.5.1.5. Öz – Denetim / Sorumluluk – Yönsüzlük/Dağımlık (Conscientiousness –Undirectedness)

Mete (2006)'ye göre, kişiliğin bu boyutu, bir hedefe dönük davranışlardaki planlılık, sabır, motivasyon, organizasyon ve başarı bu faktörle ilişkili kavramlardır. Bu özelliğe sahip kişiler amaçlı, iradeli ve kararlılık gösterirler. Bilinçlilik, başarılı yönelim, düzenli çizgi, etkili, organizasyonel, planlı, sorumlu, mükemmeliyetçilik ve çok çalışkanlığı kapsar. Bu faktörü bazı araştırmacılar, başarı isteği olarak kabul ederken, bazıları ise kendini organize edebilen, dikkatli olma alışkanlığı olan ve öz-disiplin becerisine sahip kişiler olarak görmektedir. Aynı zamanda titiz bir biçimde ahlaki değerlere de bağlanmalarının olası olduğunu; sorumluluk boyutunu adaptasyonel bir bakış açısından ele almıştır. Ona göre, bu boyut hazzı erteleyebilme, hoş olmayan görevlerde sabır gösterebilme, detaylara dikkat etme, sorumlu ve güvenilir bir biçimde hareket etmeyi kapsamaktadır. Bu boyut ne kadar kontrol ve disiplin sahibi olduğumuzu gösterir. Bu tipler yaşamlarında sorumlu, bağımlı, dikkatli, disiplinli, başarı kazanma güdüsü kuvvetli, azimli kişiliği ifade etmektedirler. Bu özelliklere sahip bireylerin hem otonom hem de hiyerarşik yapı içerisinde her türlü görevde başarı kazanma olasılıkları kuvvetlidir. Düşük sorumluluğa sahip kişiler ise dikkatsiz, dikkati kolay dağılan, güvenilmez ve hedeflerine ulaşmada rahat olan kişilerdir. Kısacası, değişik pek çok kaynaktan elde edilen kanıtlar, kişiliğimizi oluşturan özelliklerin çoğunun beş temel kişilik boyutu üzerinde toplanabileceğine işaret etmektedir (Burger, 2006).

Yapılan araştırma sonuçlarına göre kişilik etmenlerinden özgüven, dışadönüklük, iyimserlik, açıklık, uyumluluk gibi faktörlerin yaşam doyumunu üzerinde etkili olduğu bulunmuştur (Erdemir, 2000). Kuzgun (1972), içten denetimlilerin, dış çevreye mümkün olduğu kadar az bağımlı, kendine yetebilen, benliğine saygı duyan, kendini gerçekleştirmeye yönelik duygulardan haberi olan, uzlaştırıcı bir görüşe sahip olan kimseler olduklarını ifade etmiştir. Sevi (2009)'ye göre, sorumluluk faktörünün alt boyutları yeterlilik, düzen, görevşinaslık, başarı çabası, öz-disiplin ve tedbirlilik. Somer vd., (2002)'ne

göre, bu faktörün hem ilerletici hem de ketleyici yönleri vardır. Bu faktörün ilerletici yönü, başarı ihtiyacı ve çalışma kararlılığında görülürken, ketleyici yönü ahlaki titizlik ve tedbirlik özelliklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu faktörü temsil etmek üzere yeterlilik, düzen, titizlik, görevşinaslık, başarı çabası, öz-disiplin ve tedbirlik alt boyutları önerilmiştir.

4. Sonuç

Bireylerde gözlemlenen birçok kişilik özelliği olmasına rağmen araştırmalar sonucu bulunan beş faktör kişilik modeli oldukça yararlı bir sınıflama olmuştur. Beş faktör kişilik modeli belli aralıklarla yapılan faktör analizleri sonuçlarında zaman, bağlam ve kültür gibi özellikler gözetilerek bulunmuştur (Yurtsever, 2009). Beş faktör yapısı, insanı tanımlayan kişilik özelliklerini belirlemede önemli bir faktör olmasının yanında diğer taraftan da dikkate değer bir sınıflama vermektedir. Her bir dil bireysel farklılıkları tanımlayan pek çok terim içerir ve bunlar çok yakın anlamlıdır.

Block (1995), kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi ile ilgili beş bağımsız boyuttan oluşan Beş Faktör Kişilik Modeli'nin, kişiliğin gelişimi ile ilgili önemli bir şey açıklamadığı yolundaki şüphelerini dile getirirken; Paunonen ve Ashton (2001), Beş Faktör Kişilik Modeli'nin insan davranışlarındaki değişimi anlamada ve açıklamada önemli bir rol oynadığını açıkladı. Beş Faktör'ün davranışı anlamak ve tahmin etmek için yararlı olduğu sonucuna ulaştı (Mete, 2006). Bu bağlamda Beş Faktör Kişilik Modeli, son yıllarda üzerinde pek çok çalışmanın yapıldığı, farklı ülkelerde ve farklı dil grupları üzerinde yayınlanan çalışmalarla desteklenen bir modeldir. Paunonen ve arkadaşları dört ülkede (Kanada, Finlandiya, Polonya ve Almanya) yürüttükleri çalışmada, Beş Faktör Modelini destekleyen bulgular elde etmişlerdir ve bu modelin yalnızca İngiliz diliyle sınırlı olmadığına dikkat çekmişlerdir. Somer ve Goldberg (1999)'e göre, Türkçe'de sözlükteki kişilik özelliklerini tanımlayan sıfatlarla yürüttükleri çalışma sonucunda, Beş Faktör Modeli'ni destekleyici veriler elde etmişlerdir. Bu beş faktör, değişik yöntemler kullanılarak yürütülmüş çalışmalarda o kadar sık ortaya çıkmıştır ki, araştırmacılar artık bu faktörlere “Büyük Beşli” adını vermişlerdir. Sonuç olarak, hangi özelliklerin birbiriyle grup oluşturduğunu gördükten sonra, bu beş boyutu tanımlayacak kavramlar geliştirmeye başlamışlardır (Akt: Aktaş, 2006).

Bireyler; yaşa, cinsiyete, kullanım analiz tekniğine, ülkelere ya da kültürlere göre, ayrılrsa bile söz konusu 5 faktör tüm analizlerin sonucunda

ortaya çıkmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda bu 5 faktörün, Kaliforniya Kişilik Envanteri, Sıfat Tarama Listesi, Eysenck Kişilik Envanteri gibi pek çok kişilik testinde de bulunduğu ortaya çıkmıştır (İnanç & Yerlikaya, 2009). Kişiliğin temel boyutlarını belirleme ve tanımlama çabaları, yıllardan beri, kişilik araştırmasında süre giden bir konudur. Farklı araştırmacılar farklı kişilik verilerini kullanarak kişiliğin beş boyutuna dönük kanıtlar bulmuşlardır. Her boyut kendi içinde birbiriyle ilişkili ve daha dar kapsamlı özellikleri barındırır, bu boyutlardaki bireysel farklılıklar uzun zaman içinde sabit kalır. Bireyler genel anlamda 5 temel boyutta tanımlanabilecekleri gibi, bu boyutların kapsadığı daha dar anlamlarda da tanımlanabilirler (Burger, 2006). İnanç & Yerlikaya (2009)'ya göre, genel kabul gören, bu 5 faktörün farklı kültürlerde de benzer biçimlerde ortaya çıkıp çıkmadığını araştırmak, kişiliğin evrensel boyutları, kültürel faktörlerin kişilik üzerindeki etkileri gibi pek çok konuyu da aydınlatmaktadır. Kişiliğin temel boyutlarındaki, evrenselliği ölçmek amacıyla yapılan çalışmalarda, Almanya, Portekiz, Macaristan, Kore, Çin ve Japonyada geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılarak uygulanmış ve farklı kültürleri temsil eden bu ülkelerde de benzer 5 faktör yapısının elde edildiği bulunmuştur. Thompson, Brossart, Carlozzi ve Miville (2002), danışman öğrencilerde “Beş Faktör Kişilik Özellikleri Modeli (Five-Factor Personality Traits Model)” ile “Evrensel Farlılık Yönlendirmesi (Universal-Diverse Orientation)” arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan değerlendirme sonucunda, evrensel farlılık yönlendirmesi ile beş faktör kişilik özelliklerinin deneyime açıklık boyutu arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (Akt: Özgüven, 2007).

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred (1996). *Psikolojik Aktivite: Üstünlük ve Toplumsal İlgil*. (Çeviren: Belkıs Çorakçı). (3.Baskı). İstanbul: Say Yayın Dağıtım.
- Akın, Ahmet & Çetin, Bayram (2007). Depresyon, Anksiyete Stres Ölçeği (DASÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 241-268
- Akman, Yasemin & Münire, Erden (1998). *Gelişim ve Öğrenme* (12.Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Aktaş, Aylin (2006). *Farklı Kültürlerdeki Yöneticilerin Kişilik Özelliklerine Dayanarak Liderlik Anlayışlarının Belirlenmesi: Türk ve Amerikan Otel Yöneticilerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Atkinson L. Rita, R., Atkinson, Richard C., Smith, Edward, E. & Hoeksama, Susan, N. (2002). *Psikolojiye Giriş*. (2.Baskı). İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Bacanlı, Hasan, Tahsin, İlhan & Sevda Aslan (2009). *Beş Faktör Kuramına Dayalı Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT)*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 70 (2), 261-279.
- Bock, Philip, K. (2001). *İnsan Davranışlarının Kültürel Temelleri. Psikolojik Antropoloji*. (Çeviren: N.Serpil Altuntek). (1.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Burger, Jerry M. (2006). *Kişilik*. (Çeviren: İnan Deniz, E. Sarıoğlu). (1.Baskı). İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Cüceoğlu, Doğan (1991). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dede, Bahar (2009). *Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Etkileri: Bankalar Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Deniz, M. Engin (1997). *Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Kültürel Farklara Dayalı Atılganlıkları Üzerinde Bir Atılganlık Eğitimi Denemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdemir, Ferah (2000). *Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık Düzeyi ve Bazı Sosyo-Demokratik Etmenlerin Yaşam Doyumuyla İlişkisi*. VI. Ulusal Psikoloji Kongresi. Koç Üniversitesi, 19 -22 Haziran, İstanbul.
- Ersanlı, Kurtman (2005). *Ben Olmak İstiyorum* (4.Baskı). Eser Ofset, Samsun.
- Eroğlu, Feyzullah (2004). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Güleç, Cengiz (2006). *Psikiyatrinin A-B-C'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gençoğlu, Cem (2006). *Üniversite Öğrencilerinin İyimserlik Düzeyleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Güney, Salih (2000). *Davranış Bilimleri*. (2.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İnanç, B.Yazgan & Yerlikaya, E. Ercüment (2009). *Kişilik Kuramları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- İstengel, A.Malkoç (2006). *Okul Rehber Öğretmenlerinin Kişilik Özellikleri Ve İş Stresleri Arasındaki İlişki Düzeyinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Jersild T. Arthur (1978). *Gençlik Psikolojisi*. (Çev: İbrahim N. Özgür). İstanbul: Takıloğlu Matbaacılık.
- Jung, C. Gustav (2005). *Kişiliğin Gelişimi*. (Çev: Ahmet Aydoğan). Kişilik Oluşumu ve Sorunları. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kasatura, İlkyay (1998). *Kişilik ve Özgüven*. (1.Baskı). Ankara: Evrim Yayınevi.
- Köknel, Özcan (1989). *Davranış Bilimleri (Ruh Bilim)*. İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Kulaksızoğlu, Adnan (1999). *Ergenlik Psikolojisi*. (2.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kuzgun, Yıldız (1972). *Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kültür, Y. Ziya (2006). *Ortaöğretim Kurumlarındaki Yöneticilerin Liderlik Stilleri ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mete, Cengiz (2006). *İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri İle İş Tatminleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ortakale, M.Yalçın (2008). *Akılci Davranış Eğitimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özgan, Aynur (2006). *Meslek Lisesi Öğrencilerinin Mesleki Karar Verme Olgunluk Düzeyleri ile Bazı Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özkalp, Enver, Arıcı Hüsnü, Bayraktar, Rüveyde, Aydın, Orhan, Erkal Buket & Uzunöz, Ali (2002). *Davranış Bilimlerine Giriş*. (Editör: Enver Özkalp). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 722.
- Özgülven, İ. Ethem (1998). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özgülven, İ. Ethem (1992). *Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. Ankara: Psikolojik Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Özgün, M. Salih (2007). *Okul Psikolojik Danışmanlarının Kişilik Özellikleri İle Mesleki Yetkinlik Belirtileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Öztürk, Orhan (1997). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. (7.Baskı). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Senamoğlu, Nuray (2004). *Gelişim Öğrenme Ve Öğretim*. 9. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sevi, E. Sevinç (2009). *Psikobiyolojik Kişilik Modeli ve Beş Faktör Kişilik Kuramı: Mizaç Ve Karakter Envanteri (TCI) İle Beş Faktör Kişilik Envanterinin (5FKE) Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Somer, Oya, Korkmaz, Mediha & Tatar, Arkun (2002). *Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin Geliştirilmesi - I: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması*. Türk Psikoloji Dergisi, 17(49), 21-33.
- Şahin, Cengiz (1999). *Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren Ve Geçirmeyen Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şenyuva, H.Şenay (2007). *Aydın İlinden Alınan Normal Bir Örneklemde Kişilik Bozukluklarının Yaygınlık Çalışması*. (Psikiyatri Uzmanlık Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

- Şimşek, Şerif M., Akgeçici, Tahir & Çelik, Adnan (2003). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. (3.Baskı). Ankara. Yaşar Ofset Matbaacılık.
- Tümekaya, Songül, Hamarta, Erdal, Engin, M. Deniz, Çelik, Metehan & Aybek, Birsal (2008). *Duygusal Zeka Mizah Tarzı ve Yaşam Doymu: Üniversite Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma*. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3 (30), 1-15.
- Üre, Ömer & Yılmaz, Hasan (1997). *Rehberlik Ders Notu*. Konya: Günay Ofset Mabaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
- Yanbaşı, Gülgün (1990). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Yaşar, Vahdetin (2006). *Farklı Liselerde Öğrenim Görmekte Olan 16-18 Yaş Grubundaki Öğrencilerin Denetim Odağı Düzeyleri İle Bazı Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yı, Jung-Soo (2003). *Cross-Cultural Differences In Decision –Making Styles: A study Of Collage Students In Five Countries*. (Çeviren: Engin İdemen). An International Journal of Social Behavior and Personality, 31 (1): 35-48.
- Yılmaz, Ali (1998). *Lise Öğrencilerinin Benlik Tasarımları ve Kendini Açma Davranışları İle Demokratik Tutumları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yurtsever, Hidayet (2009). *Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Zel, U. Necdet (2001). *Kişilik ve Liderlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.